

ПРІОРИТЕТНІСТЬ НАПРЯМІВ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

У статті визначено та обґрунтовано пріоритетні напрями бюджетних видатків, що забезпечуватимуть економічну стабільність та соціальну рівновагу країни у посткризових умовах.

Ключові слова: бюджет, видатки, бюджетна політика, рівновага.

Видаткова частина бюджету відіграє визначну роль у процесі соціально-економічного розвитку держави. За допомогою видатків бюджету держава здатна підтримувати життєдіяльність тих галузей економіки, що найбільше постраждали внаслідок економічної кризи, створювати громадянам сприятливі умови для ведення господарства та підвищувати добробут населення. Різке скорочення доходів бюджету, а отже, і ресурсної бази для фінансування заходів державної соціально-економічної політики – характерна ознака посткризового періоду. Таким чином, найважливішими питаннями для уряду стає визначення пріоритетних напрямів бюджетних видатків. Це означає створення ієрархії ключових потреб суспільства за ознакою їх найбільшої суспільної значущості не лише у короткостроковому періоді, а й у середньостроковій перспективі.

Питанням визначення пріоритетності спрямування видатків бюджету присвячені роботи В. Базилевича, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Даниленка, І. Запатриної, М. Крупки, В. Кравченка, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, В. Опаріна, Ц. Огня, К. Павлюк, Д. Полозенка, С. Слухaya, А. Соколовської, В. Федосова, А. Філіпенка, І. Чугунова, М. Чумаченко, А. Чухна, С. Юрія та інших. Однак механізм визначення пріоритетності видатків бюджету в умовах виходу із кризи потребує подальшого вивчення та розвитку.

Існують такі основні нормативні документи, що визначають пріоритетні напрями видатків бюджету:

- Послання Президента України до українського народу;
- Програма економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» Президента України;
- «Національні проекти» під патронатом Президента України;

– Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями бюджетної політики на 2011 рік»;

– Закон «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні».

Також існує багато інших законів, що затверджують пріоритетність фінансування певних галузей народного господарства та заходів соціальної політики держави.

Відповідно до Конституції України, саме на Верховну Раду покладені функції законодавчого забезпечення правової, економічної та соціальної політики. Отже, гарантування стабільності законодавства є однією з найважливіших умов забезпечення довіри до держави, стабільності економіки. Вона вимагає запобігання частим і недостатньо обґрунтованим змінам до нещодавно прийнятих актів. Вирішенню цього завдання може сприяти суворе дотримання самою Верховною Радою України вимог, встановлених законом від 11 вересня 2003 р. щодо порядку подання і розгляду законопроектів [5].

Неодмінною складовою успіху правової, економічної та соціальної політики України є спільна робота всіх гілок влади, соціальна злагода. Це допоможе створити відповідну законодавчу базу для реалізації такої стратегії розвитку. При цьому держава має унеможливити або максимально зменшити втручання певних угруповань, які керуються лише власними клановими інтересами, що суперечать загальнодержавним. Це ж стосується і втручання деяких партнерів України у проведення нею внутрішньої політики [1, 47–48].

Програма економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [4] спрямована на виконання поставленого Президентом України завдання з відновлення економічного зростання й модернізації економіки.

Ця програма поклала початок глибоким соціально-економічним перетворенням. Нею

передбачено такі основні стратегічні напрями реформування:

- забезпечення сталого економічного розвитку шляхом підвищення стійкості фінансової системи країни, стабілізації державних фінансів, утримання низьких темпів інфляції;

- удосконалення державно-приватного партнерства та сприяння розвитку бізнесу шляхом зниження адміністративних перешкод, реформування податкової системи та поглиблення інтеграційних процесів України до світової економіки;

- модернізація інфраструктури та базових секторів економіки шляхом здійснення структурних перетворень в енергетичній, вугільній, нафтогазовій галузях та житлово-комунальному господарстві, розвитку транспортної інфраструктури і земельного ринку, підтримки розвитку сільського господарства;

- підвищення стандартів життя та розвиток людського капіталу шляхом реформування системи освіти, підвищення якості та доступності медичного обслуговування, ефективності системи соціального захисту населення;

- поліпшення інвестиційного й бізнес-клімату за допомогою забезпечення пріоритетного розвитку науково-технічної та інноваційної сфери, підтримки розвитку підприємництва та реформування механізму управління державною власністю.

Програма охоплює широкий набір стратегічних перетворень, таких як створення базових передумов економічного зростання через утримання низького рівня інфляції, стабілізації державних фінансів і створення стійкої фінансової системи; формування режиму максимального сприяння бізнесу шляхом зменшення втручання держави в економіку, зниження адміністративних бар'єрів для його розвитку, модернізації податкової системи й поглиблення міжнародної економічної інтеграції України; модернізація інфраструктури й базових секторів шляхом усунення усталених структурних проблем в енергетичній, вугільній, нафтогазовій галузях і ЖКГ, а також розвитку транспортної інфраструктури й ринку землі. Перехід від дотацій до самоокупності виробництва й соціальних послуг; збереження і розвиток людського та соціального капіталу шляхом підвищення ефективності й стабільності соціального захисту, поліпшення якості і доступності освіти та медичного обслуговування.

Виконання цієї програми передбачає створення системи управління державними фінансами, спрямованої на забезпечення сталого економічного зростання й гарантованого виконання державою своїх соціальних зобов'язань шляхом посилення фіскальної дисципліни, поліпшення

управління державним боргом, підвищення ефективності капітальних видатків, прозорості державних фінансів і розширення аналізу стану держсектору, запровадження середньострокового планування й поліпшення фінансового менеджменту держпідприємств; здійснення комплексних реформ в енергетиці, інфраструктурних секторах, сферах податкової й соціальної політики. В цьому документі чітко простежується саме роль держави в соціально-економічному розвитку України.

Видатки бюджету, безперечно, – вагомий інструмент досягнення зазначених стратегічних цілей. Згідно із згаданою програмою економічних реформ, одним з головних напрямів розвитку держави є збереження та розвиток людського та соціального капіталу. Досягненню цієї мети, безумовно, слугуватиме надання статусу пріоритетності соціальним видаткам, таким як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення. Останні дослідження свідчать, що низька якість медичних послуг в Україні призводить до зменшення тривалості життя населення, зростання коефіцієнта дитячої смертності (в 2,5 разу перевищує аналогічний показник у країнах ЄС). Також спостерігається тенденція до збільшення випадків передчасної смертності, зокрема через захворювання на рак і туберкульоз.

Ще однією проблемою сфери охорони здоров'я є нерівність доступу до медичних послуг. Незважаючи на гарантоване конституцією право кожного на безкоштовну медичну допомогу, бідні верстви населення страждають через неможливість її одержання. Нерівність доступу до медичних послуг посилюється тим, що сільське населення має значно менше способів дістати належне обстеження, своєчасну швидку допомогу, профілактичні засоби. Значно різняться рівень матеріального забезпечення у лікарнях міст та сіл, незадовільна оплата праці медичних працівників викликає ризик незадовільного виконання ними своїх обов'язків, змушення пацієнтів сплачувати додаткові кошти за прийом лікаря тощо. Така ситуація призводить до ускладнення демографічної ситуації у країні, зниження продуктивності праці, опосередковано посилює імміграційні процеси. Усе це обґрунтовує необхідність пріоритетності видатків бюджету на охорону здоров'я задля поліпшення здоров'я населення, забезпечення доступу суспільства до медичних послуг на засадах рівності та справедливості.

У програмі економічних реформ Президента України зазначено невідповідність якості освіти сучасним вимогам. Про це свідчать такі факти:

- жоден український університет не входить до основних міжнародних рейтингів;

- на невідповідність кваліфікаційного рівня працівників займаних посад і вказують близько 20 % роботодавців;

- інформаційно-освітні технології недостатньо використовуються у навчальному процесі.

Сьогодні світова економіка характеризується розвиненістю інформаційних технологій, глобальною комп'ютеризацією виробництва. Життя вимагає інтелектуально розвинутої особистості й, разом із тим, толерантної, відкритої до демократичного спілкування і розвитку в національному та міжнародному вимірах. Провідна роль у формуванні такої особистості належить освіті.

Світовими тенденціями сучасного етапу розвитку загальної середньої освіти є такі:

- урахування інтересів і потреб окремого учня та суспільства в цілому;

- максимальний розвиток здібностей дитини, незалежно від соціально-економічного та суспільного статусу її сім'ї, статі, національності, віросповідання;

- виховання громадянина, формування системи цінностей і відносин, які відповідають багатонаціональному суспільству;

- особистісно зорієнтований освітній процес, який враховує й розвиває індивідуальні здібності учнів, формує загальнонавчальні вміння та навички;

- адаптація молоді до умов життя суспільства;

- відкритість освіти, доступність знань та інформації для широких верств населення.

З цих позицій освіта в сучасних наукових дослідженнях трактується як складний соціокультурний феномен, захід залучення особистості до культури, засіб створення людиною власного образу, неповторної індивідуальності. Освіта – це моральне обличчя людини, яке формується під впливом інтелектуальних і духовних цінностей, що є здобутком її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, шліфування, тобто процес формування сутності людини. Освіта становить основу майбутнього нації.

Основними рисами сучасної людини є освіченість, вихованість. Освіченість розуміють не тільки як сукупність необхідних для життя й успішної діяльності знань і вмінь, а й як внутрішнє спонукання до їх застосування на основі вироблених особистістю моральних настанов, індивідуально значущих цінностей, особистісних смислів, як загальна функціональна грамотність і компетентність у певних сферах.

Таким чином, пріоритетність фінансування закладів освіти визначається необхідністю створення умов для розвитку освіченої, високоінтелектуальної нації, а також потребою держави у великій кількості кваліфікованих кадрів, які за-

безпечуватимуть підвищення конкурентоздатності української економіки на світовому ринку.

Безперечно, фінансування соціальної сфери вкрай важливе для примноження людського капіталу країни, однак не менш важливу роль відіграють видатки на підтримку стратегічно важливих секторів економіки. Одним із таких напрямів державної підтримки є видатки на розвиток сільського господарства та соціально-економічного розвитку села.

Стратегією економічної та соціальної політики уряду визначені основні засади і пріоритети розвитку соціальної сфери села, серед яких важливе місце посідають організаційно-економічні і правові заходи, спрямовані на поліпшення життєзабезпечення сільського населення в умовах становлення приватного сектору в аграрній сфері. Зокрема, це допомога відсталим селам і регіонам; надання державних кредитів на житлове та інше будівництво працівникам агропромислового комплексу; матеріальне та інше стимулювання переселенців у сільську місцевість; поліпшення обслуговування сільського населення та розвиток матеріальної бази закладів соціально-культурного призначення; поліпшення планування й забудови населених пунктів у сільській місцевості тощо. Основні засади розвитку соціальної сфери села становлять комплекс пріоритетних економічних, правових, політичних і соціальних заходів, спрямованих на відродження села, поліпшення організації життєзабезпечення сільського населення як структурної складової стратегії здійснення аграрної і земельної реформ.

Важливість здійснення соціально-економічного реформування на селі обумовило необхідність розробки і прийняття спеціального законодавства щодо врегулювання цих відносин. Першим документом, в якому були викладені правові завдання соціальних перетворень на селі, став Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (в редакції від 15 травня 1992 р.).

Відповідно до цього Закону, пріоритетність економічного і соціального розвитку села в Україні забезпечується державою шляхом здійснення таких організаційно-економічних і правових заходів:

- надання агропромисловим товаровиробникам права вільного вибору форм власності і напрямів трудової та господарської діяльності, власності на результати своєї праці;

- створення необхідної ресурсної бази для всебічного задоволення виробничих потреб і розвитку соціальної інфраструктури сільського господарства;

– зміна державної інвестиційної політики, зокрема, спрямування на першочергове формування матеріально-технічної бази з виробництва засобів механізації, хімізації, переробної промисловості, будівельної індустрії та наукового забезпечення для агропромислового комплексу, поліпшення його соціально-економічного становища і соціальних умов життєдіяльності трудових колективів;

– ресурсного забезпечення капітальних вкладень для соціально-економічного розвитку села та агропромислового комплексу;

– створення умов для еквівалентного товарообміну між промисловістю та сільським господарством на основі паритетного ціноутворення на їх продукцію;

– удосконалення регулювання відносин агропромислових товаровиробників і держави за допомогою кредитування, оподаткування, страхування;

– спрямування демографічної політики на зміну міграційних процесів на користь села, створення соціально-економічних умов для природного приросту сільського населення, всебічного розвитку селянської сім'ї;

– підготовка й підвищення кваліфікації спеціалістів та працівників масових професій для всіх господарств і напрямів виробничої діяльності;

– створення рівних можливостей для всіх громадян, які постійно проживають у сільській місцевості, в задоволенні соціальних, культурно-освітніх і побутових потреб;

– формування системи аграрного законодавства, спрямованого на здійснення аграрної та земельної реформ у цілому і соціально-економічного розвитку села зокрема.

Таким чином, пріоритетність фінансування розвитку села й сільського господарства визначається його місцем у національній економіці, змістом і характером економічних і соціальних функцій. Сільське господарство відіграє важливу роль у формуванні темпів економічного зростання. Аграрні виробники гарантують продовольчу безпеку країни та здійснюють значний внесок до експортних товаропотоків. Сільське господарство як складова національної економіки не тільки має значну частку у ВВП, платіжному та зовнішньоторговельному балансі і на ринку праці, а й є активним споживачем товарів та послуг інших галузей, опосередковано створює в них робочі місця. Отже, воно може суттєво впливати на розвиток інших галузей та макроекономічну стабільність держави [2].

Серед цілей, яких має досягти держава, основними напрямками бюджетної політики на 2011 р. визначено створення сприятливих умов для розвитку виробництва, стимулювання сталої економічної та соціальної розбудови держави;

надання послуг для задоволення суспільних потреб, виходячи із принципу забезпечення їх надання з урахуванням реальних державних ресурсів; поступове підвищення соціальних стандартів; концентрація бюджетних ресурсів на виконанні пріоритетних державних цільових програм, спрямованих на створення «точок зростання».

Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» визначаються пріоритетними на період до 2020 р. такі напрями:

– фундаментальні наукові дослідження з найважливіших проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави;

– інформаційні та комунікаційні технології;

– енергетика й енергоефективність;

– раціональне природокористування;

– науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань;

– нові речовини і матеріали.

Особливо варто відзначити роль «Національних проектів» під патронатом Президента України у формуванні основних напрямів бюджетних видатків. На засіданні Комітету з економічних реформ при Президентові України 25 серпня 2010 р. було представлено перші 10 проектів розвитку у рамках чотирьох національних пріоритетів. Це практична основа для проведення економічних реформ у країні. Національні проекти здійснюються за такими напрямками [6]:

– «нова енергія» – передбачає реалізацію інновацій у сфері енергозбереження та поширення використання альтернативних джерел енергії;

– «нова якість життя» – найбільш масштабний напрям, що стосується глибинних структурних та якісних перетворень соціальної сфери. До цього напрямку належать проект із надання доступного житла, поліпшення якості освіти та матеріально-технічної бази навчальних закладів, проекти з вдосконалення інфраструктури міст, охорони материнства та дитинства;

– «олімпійська надія-2022» – напрям сприяння проведенню Олімпійських ігор 2022 р. в Україні;

– «нова інфраструктура» – наразі це проект зі створення швидкісного залізничного сполучення за напрямом Київ – аеропорт Бориспіль.

Більшість «Національних проектів» реалізується на новій моделі державно-приватного партнерства. Реалізація зазначених проектів посилить загальну конкурентоздатність українського суспільства та забезпечить умови для майбутнього технологічно-інноваційного прориву.

Останніми роками точаться дискусії про оптимальне співвідношення розмірів соціальних

та інвестиційних видатків бюджету. В умовах кризових обмежень соціальна спрямованість бюджету, на думку Т. І. Єфименко [3, 45], вважається несумісною зі стратегією та бюджетом економічного зростання. Часто наголошується на взаємозалежності рівня економічного зростання, що досягається, зокрема і державними інвестиціями, та соціальної рівності. Передбачається, що завдяки вищим темпам економічного зростання збільшуються можливості бюджету фінансувати соціальні програми.

Отже, визначення пріоритетності фінансу-

вання державою тих чи інших потреб суспільства відбувається на основі багатостороннього аналізу, який базується на аналізі основних макроекономічних показників, демографічної ситуації, мікроекономічного клімату. В результаті досягнення консенсусу між політичними інтересами правлячих кіл та наявною стратегією соціально-економічного розвитку держави виокремлюється певна сукупність заходів, що мають пріоритетне значення для економічного зростання країни та забезпечення добробуту громадян.

1. Луцький І. М. Роль держави в умовах трансформації правової економічної та соціальної системи в Україні на сучасному етапі / І. М. Луцький, А. І. Луцький, М. І. Луцький, О. М. Каленюк // Економіка та держава. – 2008. – № 3 (63). – С. 47–48.
2. Прокопенко К. О. Сільське господарство в системі макроекономічних пропорцій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук [Електронний ресурс] / К. О. Прокопенко. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/p-2/37870.html>. – Назва з екрана.
3. Єфименко Т. І. Бюджетна політика України в системі інструментів конкурентоспроможності держави / Т. І. Єфименко // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 2. – С. 42–51.
4. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава – Програма економічних реформ на 2010–2014 рр. // Комітет з економічних реформ при Президенті України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf. – Назва з екрана.
5. Мамутов В. Чи не занадто багато ми приймемо законів? / В. Мамутов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zib.com.ua/article/1121423058707>. – Назва з екрана.
6. Матеріали Робочої групи з підготовки Національних проєктів України під патронатом Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/NP_ukrproject011.pdf. – Назва з екрана.

O. Shumanska

IDENTIFICATION OF PRIORITY BUDGET EXPENDITURES IN AFTER CRISIS CONDITIONS

The author identifies and proves the budget expenditures priorities which provide economic stability in after crisis conditions.

Keywords: budget, expenditures, budgetary policy, equilibrium.